

8. Мировые экономические кризисы, 1848–1935 : в 3 т. / под ред. Е. Варга. – М., 1937–1939.
9. Проблемы американистики. – Вып.: Либеральная традиция в США и ее творцы. – М., 1997. – С. 148–149.
10. Теодор Рузвельт: у истоков нового либерализма // Проблемы американистики. – Вып. : Либеральная традиция в США и ее творцы. – М., 1997. – С. 128–139.
11. Уткин А. И. Теодор Рузвельт. Политический портрет / А. И. Уткин. – Свердловск, 1989.
12. Проблемы литературы США. – М., 1964.
13. Beale H. K. Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power / H. K. Beale. – New-York, 1956. – P. 50.
14. Burton D. H. Theodore Roosevelt Confident Imperialist / D. H. Burton. – Philadelphia, 1968. – P. 68.
15. Hill H. C. Roosevelt and the Caribbean / H.C. Hill. – Chicago, 1927. – P. 1.
16. Wienberg A. K. Manifest Destiny. A Study of Nationalist Expansionism in American History / A. K. Wienberg. – Baltimore, 1935. – P. 289.

Надійшла до редколегії 24.12.2011

УДК 94(477.63) «1914/1915»

Ю. В. Берестень, О. Л. Левін

Дніпропетровський державний аграрний університет

**ПРО ПІДГОТОВКУ МЕНОНІТСЬКИМИ ГРОМАДАМИ
ПІВДНЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ГУМАНІТАРНИХ ПРОГРАМ
ТА ПРОЕКТІВ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(серпень 1914 – січень 1915 рр.)**

Висвітлено окремі аспекти проблеми організації менонітськими громадами Півдня України широкомасштабних гуманітарних програм та проектів, мета яких полягала у демонстрації політичної лояльності російському самодержавству на початковому етапі Першої світової війни (серпень 1914 – січень 1915 рр.), зазначено особливості організації добровільної допомоги місцевому українському населенню та родинам солдат-резервістів.

Ключові слова: менонітські колонії, Південь України, добровільність, політична лояльність.

Освещены отдельные аспекты организации менонитскими общинами Юга Украины широкомасштабных гуманитарных программ и проектов, целью которых была демонстрация политической лояльности российскому самодержавию на начальном этапе Первой мировой войны (август 1914 – январь 1915 гг.), отмечены особенности организации благотворительной помощи местному украинскому населению и семьям солдат-резервистов.

Ключевые слова: менонитские колонии, Юг Украины, благотворительность, политическая лояльность.

In the article the separate aspects of organization are lighted up mennonites communities of South of Ukraine of the humanitarian programs and projects, the aim of which was demonstration of political loyalty to Russian autocracy on the initial stage of First world war (August 1914 is January 1915), the features of organization of eleemosynary help to the local Ukrainian population are marked that to families of soldiers-reservists.

Key words: mennonites colonies, South of Ukraine, charity, political loyalty.

В останні десятиліття спостерігається активне зростання наукового інтересу вітчизняних та закордонних дослідників до маловідомих та малознаних про-

блем вітчизняної історії, які впродовж тривалого часу знаходилися на периферії візії сучасного наукового процесу. До таких «білих плям» модерної вітчизняної історіографії відноситься й проблема гуманітарної діяльності неурядових благодійницьких та філантропічних установ Російської імперії в роки Першої світової війни [12, с. 5–11]. Практичне завдання цих громадських організацій полягало у сприянні мінімізації й нівеляції негативних наслідків масштабних гуманітарних катастроф, викликаних тривалим військовим конфліктом. Населення менонітських колоній південноукраїнських губерній відіграло значну роль у проведенні цілої низки місцевих добродійних гуманітарних проектів та акцій.

Для сучасного історіографічного процесу характерною є поява фундаментальних наукових праць, присвячених детальному вивченню різноманітних аспектів суспільно-політичного, соціально-економічного життя населення України в період Першої світової війни [14; 13]. Проте, окремі сюжети історичного минулого менонітської спільноти цього періоду лишилися поза фокусом дослідницької уваги науковців. У цьому напрямі вітчизняний науковий доробок презентований лише поодинокими науковими розвідками, в яких тільки побіжно міститься описова фактографічна інформація про окремі гуманітарні програми, акції та ініціативи, що були втілені в життя мешканцями менонітських громад у роки Першої світової війни, без зазначення детального аналізу суспільно-політичних та соціально-економічних причин їх виникнення та особливостей проведення [1, с. 11; 3, с. 431].

Мета даної статті полягає у дослідженні особливостей, специфічних рис організації та практичної реалізації гуманітарних програм менонітських громад Півдня України на початковому етапі Першої світової війни (серпень 1914 – січень 1915 рр.).

Військово-політичні події початкового періоду Першої світової війни (серпень–грудень 1914 рр.) зумовили появу у внутрішньополітичному курсі Російської імперії нових проблемних напрямів та векторів, які суттєвим чином змінили характер суспільно-політичних відносин у російському суспільстві. Війна сприяла значному загостренню національного питання в країні, об'єктивно створивши нові протиріччя у галузі реалізації національної політики держави.

Виходячи з нових військово-політичних реалій, російське самодержавство поставило під сумнів політичну лояльність та патріотичну відданість престолу окремих народів та етноконфесійних груп, які впродовж століть проживали на землях імперії. В якості достатньої підстави для політичних та ксенофобських звинувачень у політичній нелояльності та ворожості до російської влади виступала етнічна та мовна спорідненість з титульними або головними етносами країн Троїстої угоди: німцями, угорцями, поляками, чехами та ін. [15, с. 96].

Одними із перших, хто стикнувся з новими суспільно-політичними реаліями та націоналістичними ксенофобськими громадськими настроями російського суспільства, були представники менонітських колоній, які традиційно позиціонували та самоідентифікували себе в країні як специфічну німецькомовну етноконфесійну спільноту [2, с. 185–189]. Під впливом великодержавної шовіністичної пропаганди ці ксенофобські погляди набули значного поширення серед значних верств населення південноукраїнських регіонів, викликаючи зростання міжнаціональної ворожнечі й нетерпимості по відношенню до пересічних колоністів, що, в цілому, відзначали у своїх щомісячних рапортах та донесеннях представники місцевих повітових адміністрацій [4, арк. 94; 5, арк. 81]. Так, наприклад, серед селян Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії перед початком Першої світової війни поширилися чутки про те, що у разі виникнення військового конфлікту між Російською імперією та країнами Троїстої угоди селяни будуть громити місцевих німців-колоністів [4, арк. 10].

З початком військових дій лідери менонітських конгрегацій, усвідомлюючи всю небезпеку власного становища в Російській імперії, провели цілу серію громадських зустрічей, консультацій та слухань, на яких було узгоджено спільну позицію всіх менонітських конгрегацій країни відносно ставлення до війни та спричинених нею нових суспільно-політичних викликів [9, арк. 2; 16, s. 2; 17, s. 3].

На цьому етапі практичне завдання менонітських громад полягало у необхідності докорінного зламу негативних стереотипних уявлень у адміністрації та населення регіону щодо німців, формуванню у суспільній свідомості якісно нового, позитивного іміджу колоністів як вірних, політично лояльних підданих російського самодержавства, які щиро розділяють долю країни та її населення в часи військового лихоліття, сповідуючи справжній державний патріотизм. Найефективнішим засобом досягнення цієї визначальної мети була організація масової участі населення менонітських колоній в реалізації масштабних соціально значущих гуманітарних проєктів, які повинні були наочно переконати скептиків, антагоністів та опонентів колоністів у їхніх промонархічних поглядах та щирості їхньої патріотичній громадянській позиції.

Менонітські конгрегації на той момент мали вже достатній практичний досвід організації гуманітарної допомоги постраждалому від наслідків військових дій та природних катастроф населенню [11, с. 68–76; 15, с. 86–90].

Надзвичайно висока громадська активність колоністів-менонітів у організації та проведенні чисельних добродійних гуманітарних програм та акцій була зумовлена тією обставиною, що їхні принципи були співзвучні з морально-етичними настановами й постулатами релігійної доктрини менонітського віровчення, яке закликала своїх вірних до буквالیстичного наслідування й тотожного втілення у життя самаритянського обов'язку з надання безкорисливої допомоги всім постраждалим та потерпілим від військового насильства.

З метою масового залучення населення менонітських колоній до участі в чисельних добродійних гуманітарних проєктах та акціях на шпальтах місцевої німецькомовної преси було розгорнуто потужну пропагандистську кампанію, яка своєчасно сповіщала колоністів про загальний перебіг та суспільні наслідки їхніх добродійних програм, закликаючи взяти участь у нових чисельних добродійних проєктах або підтримати реальними добродійними справами відповідні місцеві ініціативи [16–28].

У цей період лідерами менонітських громад була приділена значна увага забезпеченню належних умов щодо нормалізації добросусідських відносин з українським населенням, яке проживало у найближчих до колоністів селах і містечках й досить часто демонструвало своє відверто негативне ставлення до колоністів. Активна участь мешканців менонітських колоній в реалізації значних гуманітарних проєктів та добродійних акцій повинна була позитивно впливати на зниження відверто антиколоністських погромницьких настроїв, які під впливом антинімецької шовіністичної кампанії стали популярними в селянському середовищі. Така форма соціальної співпраці між представниками різних етнічних груп була покликана допомогти толерантному сприйняттю соціокультурних відмінностей своїх сусідів, налагодженню партнерської співпраці, яка виключала ксенофобію та етнонаціональний антагонізм.

Одним із головних напрямів гуманітарної допомоги колоністів на початку Першої світової війни була організація системної адресної допомоги дружинам та членам родин мобілізованих до лав армії солдат. Беручи до уваги, той факт, що призов здійснювався в розпал жнив – найгарячішої сільськогосподарської пори – колоністи Півдня Російської імперії своїми силами зорганізували солдатським родинам допомогу у збиранні врожаю, виділивши на ці потреби власну сільськогосподарську техніку та необхідні людські ресурси. Ініціатива в організації

добровільної добродійної допомоги зі збору врожаю належала пересічним мешканцям менонітських колоній Самари [16, s. 6].

Ефективний приклад самарських менонітів набув швидкого поширення й серед населення материнських та дочірніх поселень південноукраїнських губерній Російської імперії, які з ентузіазмом розпочали надавати посильну допомогу населенню сусідніх українських сіл. Так, на волосних сходах Гальбштадської та Гнаденфельдської губерній від 25 та 31 липня 1914 р. було прийнято рішення про організацію опіки та допомоги призваним на війну резервістам. Завдяки активним зусиллям волосної адміністрації та населення молочанських колоній було споряджено близько тисячі підвод у найближчі українські села з метою надання допомоги у збиранні врожаю [26, s. 6].

Зазначимо, що участь колоністів в організації допомоги родинам мобілізованих солдат-резервістів була високо оцінена представниками місцевого самоуправління. Так, голова Бердянських надзвичайних повітових земських зборів Гаєвський від імені повітового земства висловив населенню молочанських колоній щире подяку за зроблені «пожертви на потреби родин запасних, за прибирання їх ланів та за обробку їх майбутніх посівів...» [19, s. 5]. Мешканці Орловської волості Херсонського повіту Херсонської губернії на волосному сході, який відбувся 11 серпня 1914 р., одноставно ухвалили рішення про впровадження одноразового натурального податку, який повинен був надходити на забезпечення нагальних матеріальних потреб солдатських родин. Кожний власник половинного земельного наділу (32,5 дес. землі) повинен був здати 5 пудів пшеничного борошна [18, s. 6].

На початку військових дій в кожній менонітській колонії або поселенському комплексі було створено спеціальні органи – комітети або комісії, які були покликані займатися організацією та проведенням числених гуманітарних програм та акцій, координували діяльність місцевих ініціативних груп та окремих осіб, з'ясували розміри реальної допомоги та нагальні потреби родин резервістів. Так, наприклад, на волосному сході менонітських колоній Заградівки було обрано спеціальну комісію, до складу якої увійшло 4 особи. Члени комісії повинні були обрати в кожній колонії волості по одному представнику, в обов'язки якого входило збирання детальної інформації про практичні потреби родин мобілізованих солдатів. Одним із головних завдань комісії була організація силами менонітських громад перевезення та обмолоту хліба з солдатських ланів [18, s. 6]. Крім того, у відповідності до ухвали волосного сходу, кожне господарство колоністів повинно було надати по три підводи соломи солдатським родинам, яка використовувалась як фураж для великої рогатої худоби та паливо для обігріву будинків [200, s. 9].

У менонітських колоніях Давлеканово 30 серпня 1914 р. за участі волосної адміністрації було створено комітет допомоги солдатським дружинам та дітям. Мешканцями колоній цього поселенського комплексу було ухвалено рішення про обкладання свого майна спеціальним податком, кошти від якого надходили на забезпечення комітету та фінансування його гуманітарних програм й акцій. Загальний розмір суми податку дорівнював 50 копійкам з кожної тисячі рухомого та нерухомого майна колоністів, що давало можливість накопичити значні фінансові ресурси, які дозволяли ефективно розв'язувати поточні проблеми утримання родин мобілізованих солдат [21, s. 5].

Показово, що місцеве населення сусідніх українських сіл розраховувало на гуманітарну та матеріальну підтримку колоністів. Так, йдучи на фронт, солдати-резервісти неодноразово висловлювали щирі сподівання, що саме заможні колоністи нададуть їхнім родинам необхідну допомогу в разі матеріальної скрути, неврожаю або голоду [25, s. 6]. Цей факт сам по собі яскраво свідчить про заможність й достатньо високий авторитет колоністів серед місцевого населення. Від-

значимо, що у більшості випадків колоністське населення виправдовувало покладені на нього сподівання. Так, в окремих районах Півдня України, які в 1914 р. постраждали від засухи та неврожаю, колоністами була добровільно організована добродійна допомога місцевому населенню, яке опинилося на межі голодного зубожіння. Намагаючися відвернути небезпеку голоду, меноніти колонії Петропавлівка Катеринославської губернії пожертвували з власних запасів злиденим мешканцям волості 100 пудів жита [25, s. 6]. Беручи до уваги відсутність у місцевого українського населення достатньої кількості фуражних кормів для великої рогатої худоби, колоністами було надано селянам декілька фур соломи, які тимчасово вирішили дану проблему. Одночасно, меноніти надали родинам резервістів для збору небагатого врожаю волості власну сільськогосподарську техніку: жнивирки, молотарки, косарки [25, s. 6]. Мешканці селища Візенфельд Павлоградського повіту Катеринославської губернії виділили на господарчі потреби солдатських родин своєї волості 120 пудів соломи, 15 пудів борошна та 25 пудів картоплі [25, s. 7]. Зазначимо, що наприкінці листопада – на початку грудня 1914 р. завдяки цілеспрямованим зусиллям колоністів-менонітів значну частину поточних господарчих питань, пов'язаних з утриманням солдатських родин у сусідніх українських селах, було ефективно вирішено.

Одним із пріоритетних напрямів добродійної та гуманітарної діяльності в менонітських громадах Півдня України восени 1914 р. став масовий збір теплої одежі та білизни, дефіцит яких гостро відчувався на фронтах Першої світової війни. Так, тільки мешканцями Гальбштадтської волості впродовж вересня–жовтня 1914 р. було зібрано та передано до відповідних добродійних установ Таврійської губернії 100 сорочок, 154 кальсон, 201 набрюшник, 16 нагрудників, 103 шапки, 335 пар навушників, 3 башлики, 141 пару напульсників, 114 пар печаток та рукавиць, 274 пар панчіх, 28 пар онуч та 1 пару валянок [28, s. 5].

Більшість колоністів під час організації та проведення чисельних громадських гуманітарних акцій й програм з належним розумінням поставились до виконання своїх волонтерських обов'язків. Як свідчать відкриті листи менонітів, надіслані на адресу редакцій німецькомовних часописів, мешканці колоній стоїчно сприймали всі труднощі, пов'язані з організацією волонтерської допомоги, справедливо розглядаючи останню як своєрідне виконання особистого громадянського обов'язку перед державою. «Ми не жаліємося, – писав у своєму листі до редакції менонітського часопису один колоніст із Заградівки, – ми висловлюємо бажання щиро допомагати там, де всі страждають у нашій Вітчизні» [20, s. 9]. Інший дописувач констатував: «Ми любляємо працювати та жертвувати, не підіймаючи з цього питання великого крику...» [25, s. 7]. Наведені вище висловлювання пересічних мешканців менонітських колоній, в цілому, досить точно та рельєфно відображають громадську думку спільноти, яка розглядала добродійність як необхідну складову справжнього духовного життя сумлінного християнина.

Окрім колоністів, які проживали у віддаленій місцевості у невеликих поселеннях та хуторах й не мали достатніх коштів та матеріальних ресурсів для надання ґрунтовної допомоги своїм сусідам, з метою організації збору відповідних пожертв часто зверталися через колоністську пресу до населення материнських громад. Так, наприклад, колоніст Генріх Варкетін звернувся до читачів «Фріденсштінде» із закликом пожертвувати відповідні кошти та продукти на потреби родин солдатів станиці Тацинської [19, s. 6].

Менонітами міста Олександрівська та колонії Шенвізе було виділено значні кошти на утримання родин резервістів, які були призвані на фронт: 25 тис. карб. отримали родини резервістів трьох найближчих з менонітськими колоніями українських сіл, 25 тис. крб. – родини резервістів Олександрівського повіту Катеринославської губернії [21, s. 2; 26, s. 9]. За даними матеріалів колоністської преси тільки меноніти молочанських волостей зібрали близько 64 тис. крб. грошових

пожертв, які планували витратити на забезпечення матеріальних потреб родин мобілізованих до лав армії резервістів [26, s. 6]. З матеріалів фонду Брауна випливає, що на ці потреби менонітами молочанських волостей було витрачено до кінця 1914 р. 130 тис. крб. Тільки на допомогу родинам резервістів Великого Токмака було виділено 2 тис. крб. [10, арк.] Безперечно, що ці добродійні кошти допомагали солдатським родинам мінімізувати труднощі, пов'язані з тимчасовою відсутністю своїх годувальників, оскільки дозволяли досить ефективно вирішувати поточні господарчі проблеми.

Участь колоністів у місцевих гуманітарних проектах та акціях не обмежувалася лише наданням фінансової та матеріальної допомоги солдатським родинам. Населення менонітських колоній на початку Першої світової війни регулярно проводило добродійні збори продуктів харчування, які йшли на забезпечення нагальних потреб діючої армії, численних місцевих лікарняних установ та сиротинців. Так, за статистичними даними Гальбштадтського волосного правління різним благодійним закладам було передано 860 пуд. 11 ф. сухарів [11, с. 76].

У вересні 1914 р. за ініціатииви Імператорської спілки садівництва серед колоністів Гальбштадтської та Гнаденфельдської волостей, на теренах яких розташовувалось місцеве Молочанське відділення спілки, було організовано добродійний збір сушених та мочених фруктів [22, s. 2]. За даними менонітської періодичної преси, силами окремих молочанських громад та осіб було зібрано 57 пудів 13 фунтів фруктів. Так, 31 пуд надала Рюккенауська сільська громада, 4 пуди – Орловська, 7 пудів – Олександркронська. Не лишилися осторонь цієї добродійної акції й окремі пересічні колоністи, які займалися садівництвом. Так, мешканець колонії Блюменорт Фаст пожертвував 1 пуд. 8 фунтів сухофруктів, 13 пудів 13 фунтів було надано на добродійні потреби анонімним благодійником [24, s. 4]. Усього колоністами волості в результаті цієї добродійної акції волості було зібрано понад 150 пудів сушених фруктів [26, s. 6]. За даними місцевої менонітської періодичної преси, які були надані їм офіційними установами молочанських волостей, до кінця року на добродійні цілі населенням волості було пожертвовано понад 342 пуди сухофруктів [27, s. 7].

На початку Першої світової війни значна увага приділялася колоністами наданню фінансової допомоги місцевим дитячим сиротинським закладам, які опікувалися вихованням, навчанням та утриманням дітей загиблих на фронтах військових. Так, мешканцями Миколайпільських колоній Катеринославського повіту голові катеринославського Олексіївського дитячого сиротинця було передано 1200 крб., які пожертвували колоністи на утримання 4 сиріт упродовж 6 місяців [7, арк. 42].

Не відставали від менонітських громад й окремі колоністи, які мали достатні фінансові можливості та намагалися продемонструвати свою вірогідданську громадянську позицію. Так, почесний член дитячого сиротинця в м. Катеринославі, комерційний радник Юган Тіссен узяв на своєкоштне утримання 10 солдатських дітей. На кожну дитину ним було виділено по 100 крб. [23, s. 6].

Маючи у своєму розпорядженні розгалужену соціальну інфраструктуру, значні за площею житлові приміщення, менонітські колонії взяли на власне утримання певну кількість біженців, перша партія яких у кількості 169 осіб вже наприкінці серпня 1914 р. прибула до Хортицьких та Миколайпільських колоній. Цей гуманітарний проект планувалося здійснити за фінансової підтримки Катеринославського повітового комітету Всеросійської Земської Спілки, проте відсутність належного матеріального забезпечення перебрала весь фінансовий тягар на плечі колоністів. Так, усі переміщені особи були розміщені на квартирах у місцевих мешканців Миколайпільської волості та утримувалися виключно за рахунок колоністських громад, які витратили на їх забезпечення у вересні – жовтні 1914 р. близько 778 крб. При цьому колоністи прагнули активно залучати бі-

женців для організації сільськогосподарських робіт, намагаючись компенсувати, в такий спосіб, нестачу робочої сили в колоніях [6, арк. 18–18 зв.]. Одночасно, силами менонітських громад було організовано забезпечення біженців постільною білизною та одягом [8, арк. 165, 166, 166 зв.]. Звернули увагу представники менонітських громад й на необхідність забезпечення духовних потреб військових. Так, у жовтні 1914 р. очільниками менонітських релігійних громад було організовано збір пожертв на безкоштовні Євангелія, які роздавали солдатам на фронті та в тилу [27, с. 5].

У цей період разом з іншими мешканцями регіону колоністи молочанських менонітських громад взяли участь у роботі харківської ремонтної закупівельної військової комісії, яка проводила закупівлю коней для потреб артилерії по ціні 390 крб., кавалерії – 650 крб. [25, с. 5]. Силами колоністів Заградівки було виділено 600–700 коней на військові потреби – доставку військових вантажів на діючий фронт [20, с. 9].

Проте, досить часто, проведені колоністами чисельні добровільні акції та заходи не досягали поставленої мети – місцеве населення продовжувало вороже ставитись до менонітів, удаючись інколи до відвертого насильства та активних диверсій. Ця ситуація була цілком закономірним результатом шовіністичної пропаганди російського самодержавства та наслідком відповідних соціально-економічних протиріч, які мали місце у царині поземельних відносин, спричиняючи численні конфлікти між колоністами та місцевим населенням. Початок війни окремі мешканці навколишніх українських сіл розцінили як сигнал для реалізації насильницького сценарію розв'язання «німецького питання», зорганізувавши підпали менонітських господарських споруд та ланів, не звертаючи уваги на надання їм колоністами добровільної допомоги. Так, за свідченнями І. Фрізена, колоніста с. Петропавлівка Павлоградського повіту Катеринославської губернії, в їхній колонії впродовж двох тижнів вересня 1914 р. було здійснено цілу серію підпалів, унаслідок чого згоріли копиці соломки колоніста К. Леппа, хлів та стайня колоніста Тайхріба [25, с. 7].

Активна участь представників менонітських громад Півдня України на початковому етапі Першої світової війни в організації численних місцевих гуманітарних проєктів, програм та ініціатив була однією із оптимальних форм демонстрації політичної лояльності російському самодержавству, вагомим аргументом у численних ідеологічних дискусіях, які відбувалися в російському суспільстві навколо обговорення «німецького питання».

Подальшого наукового дослідження потребують питання функціонування добровільних церковних установ та організацій, що утримувалися коштами менонітських громад під час прийняття антинімецького ліквідаційного законодавства (1915 р.) та наступний період Першої світової війни (1916–1917 рр.).

Бібліографічні посилання

1. **Белікова М. В.** Менонітські колонії Півдня України (1789–1917 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Белікова. – Запоріжжя, 2005.
2. **Бондарь С. Д.** Секта меннонитов в России (в связи с историей немецкой колонизации Юга Украины) / С. Д. Бондарь: Очерк. – Пг., 1916.
3. **Венгер Н. В.** Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789–1920) / Н. В. Венгер. – Д., 2009.
4. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК). – Ф. 26, оп. 3, спр. 995, арк. 10, 25, 37.
5. ДААРК. – Ф. 26, оп. 3, спр. 996, арк. 81–82.
6. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. 59, оп. 1, спр. 85, арк. 18–18 зв.

7. ДАЗО. – Ф. 59, оп. 1, спр. 89, арк. 42.
8. ДАЗО. – Ф. 59, оп. 1, спр. 91, арк. 165, 166, 166 зв.
9. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 89, оп. 1, спр. 3569, арк. 2.
10. ДАОО. – Ф. 89, оп. 1, спр. 3573, арк. 1.
11. Кто такие меннониты? Краткий исторический очерк. – Гальбштадт, 1915.
12. **Реєнт О. П.** Перша світова війна й Україна: історико-теоретичні аспекти вивчення проблеми / О. П. Реєнт // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2002. – № 4. – С. 5–11.
13. **Реєнт О.** Перша світова війна XX століття та українське суспільство / О. Реєнт // Проблеми історії України XIX – початку XX століття. – К., 2005. – № 9. – С. 15–20.
14. **Реєнт О.** Перша світова війна і Україна / О. Реєнт, О. Сердюк. – К., 2004.
15. **Штах Я.** Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов / Я. Штах. – М., 1916.
16. Friedenstimme. – 1914. – № 62.
17. Friedenstimme. – 1914. – № 65.
18. Friedenstimme. – 1914. – № 66.
19. Friedenstimme. – 1914. – № 67.
20. Friedenstimme. – 1914. – № 70.
21. Friedenstimme. – 1914. – № 71.
22. Friedenstimme. – 1914. – № 72.
23. Friedenstimme. – 1914. – № 74.
24. Friedenstimme. – 1914. – № 76.
25. Friedenstimme. – 1914. – № 79.
26. Friedenstimme. – 1914. – № 80.
27. Friedenstimme. – 1914. – № 81.
28. Friedenstimme. – 1914. – № 87.

Надійшла до редколегії 16.11.2011

УДК 94(4)–054.72 «1920–1930»

В. С. Лавренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОБРАЗИ «ВОЖДІВ» У ЕМІГРАНТСЬКІЙ МЕМУАРИСТИЦІ

Розглянуто процес формування образів «вождів» російської еміграції 1920–1930-х рр. Здійснено спробу реконструкції основних рис П. Врангеля та О. Кутєпова як лідерів російського зарубіжжя.

Ключові слова: образ, еміграція, П. Врангель, О. Кутєпов, мемуари.

Рассмотрен процесс формирования образов «вождей» российской эмиграции 1920–1930-х гг. Осуществлена попытка реконструкции основных характеристик П. Врангеля и А. Кутепова как лидеров российского зарубежья.

Ключевые слова: образ, эмиграция, П. Врангель, А. Кутепов, мемуары.

The process of the images formation of the «chiefs» of Russian emigration during 1920–1930 – is examined. The attempt of reconstruction of the main features of P. Vrangell and A. Kutevov as the leaders of abroad Russia is done.

Key words: image, emigration, P. Vrangell, A. Kutevov, memoirs.

Представники російської еміграції першої післяреволюційної хвилі надзвичайно гостро відчували свою єдність, незалежно від місця проживання в еміграції, соціального статусу в минулому, регіону, з якого походив емігрант у Росії,